

πηρετικὸν τοῦ σκοποῦ του. Μὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἠθέλησεν ὁ σοφὸς ἱεράρχης νὰ ἐλύσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀπανταχοῦ Κωνσταντινουπολιτῶν πρὸς ἓν ἀξιόλογον τμήμα τοῦ κόσμου των καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ συνάμα καὶ τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἱστοριοδίδου. Τὸ ἐγχείρημα ἦτο μέγα καὶ ἡ ἐπιτυχία του εἶναι ἐπίσης μεγάλη. Εἴθε νὰ εὕρῃ μιμητὰς καὶ δι' ἄλλα τμήματα τῆς Πόλεως καὶ νὰ σχηματισθῇ οὕτω πλήρης ἡ εἰκὼν τῶν πέντε αἰώνων, ἀπὸ τὸ 1453 μέχρι σήμερον.

Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΡΝΑΚΗΣ

Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος (†) Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας. Χορηγία Χριστοφόρου Β' Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, μερίμνη Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ἐπιμελεία Γεωργίου Τριανταφυλλάκη π.Θ. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1951 (8ον σελ. 1048+π', μετ' εἰκόνων τοῦ χορηγοῦ καὶ τοῦ συγγραφέως καὶ Προλόγου ὑπὸ Γρηγορίου Παπαμιχαήλ).

Ὁ ἀείμνηστος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἀποτελεῖ μοναδικὸν φαινόμενον ἐν τῇ καθ' ὅλου ἑλληνικῇ θεολογικῇ γραμματείᾳ. Πεντακόσιοι περίπου εἶναι οἱ τίτλοι τῶν εἰς πάντας τοὺς θεολογικοὺς κλάδους ἀναφερομένων συγγραφῶν του, ὧν ὁ μέγιστος ἀριθμὸς ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς. Πολλὰ τῶν ἔργων του, ὅποια, φέρ' εἰπεῖν, τὰ περὶ τῶν ἐκκλησιῶν Ἱεροσολύμων, Ἀλεξανδρείας, Ἑλλάδος, ὡς καὶ περὶ τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ, τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς κλ. ἀποτελοῦσι πολυσελίδους μονογραφίας, ἀναδειξάσας αὐτὸν τὸν μόνον ἱστορικὸν τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς.

Πλὴν τῶν συγγραφῶν, ἃς εἶχεν ὁ ἀείμνηστος δημοσιεύσει ζῶν ἔτι, εἶχε καὶ πολλὰς ἀνεκδότους, διὰ διαθήκης δὲ ἐκκληροδότησε τὰ χειρόγραφα του εἰς τὸν γράφοντα, ὅπως μεριμνήσῃ περὶ τῆς δημοσιεύσεώς των. Μεταξὺ τούτων εὐρέθη καὶ ἡ «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας». Κατὰ τὴν κατὰ καιροὺς συλλογὴν τῆς διὰ τὴν συγγραφὴν ταύτην ἱστορικῆς ὕλης ὁ αἰοιδίμος ἱστορικὸς προσέκοπτε πρὸς πολλὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας δὲν συνήντα ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν. Πολλαχοῦ ἀνακαλύπτων κενὰ δυσσυμπλήρωτα, ἐδυσφόρει διὰ τὴν δυσχεραίνουσαν τὴν συγγραφὴν σπάνιν τῶν σχετικῶν βοηθημάτων, στερούμενος δὲ χρόνου ἕνεκα τῶν ἡμερησίων του ἀρχιεπισκοπικῶν ἀσχολιῶν καὶ μόλις διαθέτων ἐνίστε

ἐκ τῶν νυκτερινῶν ὥρῶν τινὰς πρὸς μελέτην, ἐστενοχωρεῖτο μὴ δυνάμενος νὰ μεταβῆ εἰς Εὐρώπην πρὸς ἐπιτοπίους ἐρεῦνας, «δέσμιος ὢν καὶ δοῦλος μυριῶν ἀσχολημάτων», ὡς ἐξεφράζετο ἐν ἐπιστολαῖς. Ἔφερε, λοιπόν, διαρκῶς ἱκανὰ ἐξ ἐσπερίας συγγράμματα, δι' ὅλης δὲ τῆς συγγραφικῆς ἐργασίας εὗρισκε τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν λόγῳ ἐκκλησίας ἐντελῶς ἄγνωστον, ἀλλὰ καὶ ἐκτάκτως ἐνδιαφέρουσαν, ὡς ἀνερευνήτον τὸ πλεῖστον καὶ ἰδίως ἀπὸ ἑλληνικῆς καὶ ὀρθοδόξου ἀπόψεως. Διὰ τὰς δυσκολίας ταύτας καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν χρόνου πρὸς ἀνετιώτεραν ἐνασχόλησιν, ὠμολόγει ὅτι θὰ ἐθεώρει θαῦμα ἂν θὰ κατώρθου νὰ φέρῃ τὸ ἔργον εἰς πέρας. Τοῦτο πράγματι ἐπετεύχθη μόνις μικρὸν πρὸ τῆς τελευτῆς του, ἐξεφράζε δ' ἐπὶ τούτῳ τὴν ζωηράν του ἱκανοποίησιν. Τόσον δ' ἦτο τὸ πρὸς ἔκδοσιν τοῦ συγγράμματος τούτου ἐνδιαφέρον του, ὥστε, κληνῆρης καὶ βαρέως ὑπὸ τῆς νόσου κατατρυχόμενος, ἔδιδε πρὸς τοὺς οἰκείους του ὁδηγίας περὶ τῆς ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του θέσεως ὄρισμένου βιβλίου καὶ τῆς σημειώσεως παραλειφθείσης ἐξ αὐτοῦ παραπομπῆς· συνιστῶν δ' ὅπως παραδοθῆ τὸ χειρόγραφον εἰς τὸν γράφοντα, τριήμερον πρὸ τῆς τελευτῆς του τὸν ἐκάλει παρ' ἑαυτῷ πρὸς ἀνακοίνωσιν λεπτομερειῶν τινων σχετικῶν πρὸς τὴν συγγραφὴν, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήριζεν ὡς τὸ καλύτερον ἐκκλησιαστικοῖστορικόν του ἔργον.

Ὁ μέγας τοῦ ἔργου ὄγκος μὲ ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας μὲ ἐξήγαγεν ὁ ἀκένωτος εἰς εὐεργεσίας Μακαριώτατος Πάπας καὶ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κ. Χριστοφόρος Β', παλαιὸς μὲν μαθητὴς τοῦ συγγραφέως καὶ ἐμὸς δὲ συμμαθητὴς ὑπὸ τῷ αὐτῷ διδασκάλῳ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Σταυροῦ. Ἡ Α. Μακαριότης, μόνις ὡς ἤκουσε τὰ τῆς στενοχωρίας μου πρὸς ἔκδοσιν τοῦ σπουδαίου τούτου κληροδοτήματος τοῦ λαμπροῦ διδασκάλου μας, ἀμέσως προὔθυμοποιήθη αὐτὸς νὰ ἀναλάβῃ τὴν δημοσίευσιν, οὕτω δέ, χάρις εἰς τὴν πολῦτιμον ταύτην πατριαρχικὴν χορηγίαν, ἡ μὲν ἐκκλησία Ἀντιοχείας ἀποκτᾷ τὴν πλήρη αὐτῆς Ἱστορίαν ἀπὸ τῆς σοφῆς γραφίδος τοῦ μοναδικοῦ ἱστορικοῦ τῆς Ὄρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ δ' Ὄρθόδοξος Θεολογία καταπλουτίζεται καὶ διὰ τοῦ ἔργου τούτου τοῦ ἀνυστάκτου θεράποντός της.

Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς τρεῖς περιόδους. Τούτων ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας (35-451), ἐν ἣ ὁ λόγος περὶ τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων τῆς ζωῆς αὐτῆς, περὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐμφανίσεως τοῦ ἀρειανισμοῦ, τοῦ νεστοριανισμοῦ καὶ τοῦ μονοφυσιτισμοῦ· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ (451-1517) ἱστοροῦνται τὰ τῆς ἐκ τοῦ μονοφυσιτισμοῦ καὶ μονοθελητισμοῦ διαίρεσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' μέχρι τέλους τοῦ ζ' αἰῶνος, ἡ κατάστασις αὐτῆς ἐπὶ τῆς πρώτης ἐν Συρίᾳ ἀραβοκρατίας, ἐπὶ τῆς παλινορθώσεως τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας καὶ εἶτα δεσποτείας τῶν σελτζουκιδῶν, τῶν φράγκων καὶ τῶν μαμελούκων· τέλος δ' ὑποκείμενον τῆς τρίτης περιόδου ἀποτελεῖ ἡ νέα ἱστορία τῆς

Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας (1517-1935), καθ' ἣν συντελεῖται ἡ ἀναγέννησις αὐτῆς καὶ ἐκτίθενται αἱ συνεπεῖα τῶν ὀλεθρίων διαιρέσεων τοῦ ἀντιοχικοῦ θρόνου καὶ τῆς λατινικῆς ἐν Συρία προπαγάνδας ἐμφανισθεῖσαι νέαι ἐν τῇ ἀντιοχικῇ ἐκκλησίᾳ διαιρέσεις, αἱ ἐκ τῶν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας τελευταίων ἀγῶνων μεταβολαὶ καὶ ἡ σύγχρονος τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας συγκρότησις.

Εἰς τὸ σύγγραμμα προσαρτῶνται χάριτος τοῦ κλίματος τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν Ἐπισκοπῶν ἐπὶ Ἀναστασίου Α', χρονολογικὸς πίναξ τῶν πατριαρχῶν Ἀντιοχείας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς τοῦ ἔργου καὶ λεπτομερῆς ἀλφαβητικὸς κατάλογος ὀνομάτων.

Εἶναι περιττὸν νὰ ἐξαρθῇ ἡ μεγάλη σημασία τοῦ ἔργου τούτου τοῦ χαλεκότερου ἱστορικοῦ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ θάνατος κατέλαβεν αὐτὸν ἐτοιμάζοντα καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ταύτης ὅσα κεφάλαια εὔρον ἐν τοῖς καταλοίποις χειρογράφοις του αὐτοτελῆ καὶ ἀπρητισμένα ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Θεολογία» καὶ εἰς εὐάριθμα ἀνάτυπα, ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλη σχετικὴ ὕλη, μὴ ὑποκειμένη εἰς δημοσίευσιν ὡς τεμαχισμένη καὶ ἀσυμπλήρωτος.

Εὐχομαι ὅπως, μερίμνη τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, ἐπιτευχθῇ ἡ εἰς τὴν ἀραβικὴν μετάφρασιν τοῦ παρόντος ἔργου ἥ, τοῦλάχιστον, ἐπίτομος αὐτοῦ περίληψις χάριν τοῦ ἀραβοφώνου ποιμνίου. Τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ ἦτο δύσκολον, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἱκανοὶ τῶν εὐσεβῶν ὀρθοδόξων Σύρων θὰ ἐδέχοντο νὰ ἀναδειχθῶσι χορηγοί, προκειμένου νὰ συμβάλωσιν εἰς τὸν διὰ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν ἐφοδιασμὸν διὰ τοῦ περιφανοῦς τούτου μνημείου, τὸ ὁποῖον ἤγειρε πρὸς τιμὴν τῆς ὀσοφώτατος τῶν ἱστορικῶν τῆς κατὰ Ἀνατολὰς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΗ

Forty-five Stories from the Dodecanese edited and translated from the Mss. of Jacob Zarraflis by R. M. Dawkins. Cambridge 1950, 8ον μέγ., σελ. XII+560.

Ἐλληνικῶν παραμυθιῶν ἔχομεν, ἐκδεδομένας καὶ μὴ, ἀρκετὰς συλλογὰς, προσέτι δὲ καὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν μεταφράσεις εἰς ξένας γλώσσας, καὶ μάλιστα εἰς τὴν γερμανικὴν, γαλλικὴν καὶ ἀγγλικὴν.

Παρὰ τὴν σχετικὴν ἐπάρκειαν ὅμως τοῦ συλλεχθέντος ὕλικου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαυξηθῇ ἀκόμη, διὰ συλλογῆς νέων παραμυθιῶν ἢ παραλλαγῶν αὐτῶν ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν περιφερειῶν, ἡ μελέτη τούτου δὲν ἔχει ἀναπτυχθῆ παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦδε δι' ἀρκετῶν σχετικῶν ἐργασιῶν.